

ВІДШКОДУВАННЯ НЕМАЙНОВОЇ ШКОДИ ФІЗИЧНІЙ ОСОБІ, ЯКА ПОТЕРПІЛА ВІД КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

**СКРИНИК Мирослава Віталіївна - старший викладач кафедри правничої
лінгвістики Національної академії внутрішніх справ**

**УДК 347.513
DOI 10.32782/NP. 2023.1.10**

Стаття присвячена проблемі відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. На підставі порівняльного аналізу законодавств України та Чехії з'ясовано умови відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Окреслені зміст та обсяг шкоди, що підлягає відшкодуванню, а також порядок її відшкодування. Обґрунтовано доцільність урахування зарубіжного досвіду в законодавстві України.

Ключові слова: відшкодування шкоди, компенсація, кримінальне правопорушення.

Вступ

Зі становленням і розвитком демократичного суспільства, та в умовах українських реалій, а саме правового режиму воєнного стану, збройної агресії РФ, кількість зазнали як матеріальної, так і моральної шкоди з кожним днем зростає, тому постраждалі потребують належної уваги та підтримки з боку держави, актуальним стає питання відшкодування немайнової шкоди потерпілому на національному рівні в країні, яка прямує до Європейського Союзу. Також проблема відшкодування немайнової шкоди фізичній особі отриманої від кримінального правопорушення розглядається науковцями як у межах досліджень захисту цивільних прав та інтересів і відповідальності в цивільному праві, так і з боку кримінального права.

Аналіз публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми

Окремі питання відшкодування шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, були реалізовані в роботах А. О. Джузи, В. В. Васильєва, Е. А. Писаревої, Д. Ф. Плачкова, І. І. Татарина. Окремої уваги заслуговують роботи з порівняльним аналізом відшкодування шкоди особам, потерпілих від кримінальних правопорушень у країнах Європейського Союзу таких правознавців: К. Недбалек, Є. М. Карпенко, Є. В. Пушкіна, Я. Лахе, І. Кул. Вагомий внесок згаданих учених у розроблення предмету дослідження є безперечним, однак аналіз літератури показує, що рекомендації не охоплюють повного комплексу питань щодо особливостей правозастосування європейського досвіду у відшкодуванні шкоди, завданої фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

Виклад основного матеріалу

У кожній державі, яка є членом Європейського Союзу, діють свої способи відшкодування немайнової шкоди, проте є основні положення, зазначені у документі ООН – Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою 1985 року.

Зазначений міжнародно-правовий акт є дуже важливим, тому що в ньому надається поняття жертви злочину – особа, якій «було заподіяно шкоди, включаючи тілесні ушкодження або моральні збитки, емоційні

страждання...» [1] та якщо «...компенсація не є повністю доступною від правопорушника або з інших джерел, держави повинні докладати зусиль, щоб надати фінансову компенсацію: (а) жертвам, які отримали ... погіршення фізичного чи психічного здоров'я внаслідок серйозних злочинів...» [1] та рекомендовано створення національних фондів компенсації жертвам, у тих випадках, коли держава, громадянином якої є жертва, не в змозі відшкодувати жертві шкоду.

Інший міжнародний документ, щодо відшкодування шкоди потерпілим Україна підписала лише у 2005 році - Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 року, за якою у статті 2 держава відшкодовує збитки, коли цього не можна забезпечити з інших джерел, тим, чийому здоров'ю заподіяна шкода, хто знаходився на утриманні загиблих унаслідок навмисних насильницьких дій [2].

За цією Конвенцією відшкодування винним має здійснюватися на користь Державного фонду компенсації потерпілим. В Україні такого фонду не існує, адже Конвенція не була ратифікована, а це означає, що Україна не має міжнародного зобов'язання створювати механізм компенсації і власне держава взяла на себе обов'язок відшкодувати шкоду, адже життя і здоров'я людини визнаються найвищою соціальною цінністю за Конституцією України [3], а за завдане правопорушення передбачено, що умови та порядок відшкодування державою зазначеної шкоди встановлюються законом, а саме статтями у Цивільному Кодексі України 1177 та 1207 — зобов'язання між державою та потерпілим, змістом якого є відшкодування державою шкоди, що заподіяна злочинцем, у випадках, передбачених законом [4] відшкодування шкоди державою, завданої кримінальним правопорушенням, реалізується в рамках недоговірної зобов'язання. З боку кримінального права держава має відшкодувати майнову та моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням, незалежно від того, спричинено цю шкоду здоров'ю, життю, честі чи гідності особи [5]. Таким чином, відшкодування шкоди фізичній особі, яка

потерпіла від кримінального правопорушення, є важливим інститутом як цивільного, так і кримінального права.

У розвинених правових системах забезпечення захисту прав та законних інтересів осіб, які потерпіли від злочинів втілюється в життя через функціонування системи юстиції - надання жертвам злочинів правової допомоги за рахунок держави, відшкодування шкоди, спричиненої злочинною діяльністю, та надання різних видів соціальної допомоги.

Є. В. Пушкіна хоча й зазначає, що у жодній із країн немає єдиної законодавчо закріпленої чи створеної судовою практикою методики визначення обсягу нематеріальної шкоди та розміру її адекватної компенсації, проте за судовою практикою та порівняльним аналізом систем відшкодування шкоди у європейських країнах дійшла висновку, що розмір компенсації нематеріальної шкоди в Україні значно менший за Європейські країни, а отже, потребує перегляду [6].

Як зазначає К. Недбалек у своїй статті та порівнює поняття збитки з точки зору Чеського та Словацького права, наголошуючи, що саме нематеріальна шкода має відшкодуватися, у першу чергу, і є одним з критеріїв шкоди [7].

Я. Лахе, І. Кул. у своїй роботі дослідили умови відшкодування нематеріальної шкоди близькій особі потерпілого та зазначили проблему визначення кола близьких осіб до потерпілого, а також складність отримання компенсації на рівні потерпілого [8].

У свою чергу, В. В. Васильєв обґрунтовує необхідність законодавчого закріплення права на компенсацію моральної шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, за рахунок Державного бюджету України та доводить, що створення державою Державного фонду який надаватиме певну компенсацію особам, потерпілим від кримінального правопорушення, визнається доречним та необхідним. При цьому потерпілий не повинен ставитися в залежність від платоспроможності правопорушника і від того, чи знайдуть правоохоронні органи винного в заподіянні шкоди або ж взагалі чи розкриють злочин [9].

Обов'язок відшкодувати шкоду, завдану фізичній особі кримінальним право-

порушенням, покладений на державу, передбачається законодавством багатьох іноземних держав. Однак, існують певні умови щодо компенсації державою - у випадках, коли не встановлено або не знайдено особу, що скоїла кримінальне правопорушення, або особа є неплатоспроможною, або не має достатньо коштів для відшкодування завданої шкоди. Саме тому дослідниця Е. А. Писарева пропонує прийняття спеціального закону щодо відшкодування шкоди особі, завданої кримінальним правопорушенням [10].

За досвідом країн Європейського Союзу завдання щодо надання правової та соціальної допомоги і здійснення компенсації жертвам злочинів покладено на органи юстиції. Зокрема, цю функцію виконують органи Міністерства юстиції у Чехії, як фонди для відшкодувань. Фонди можуть бути утворені із коштів державного бюджету: кошти, які йдуть напряму від штрафів та інших виплат у межах кримінальних справ, у тому числі конфіскації майна або добровільних внесків і пожертвувань.

Питання про відшкодування потерпілому нематеріальної шкоди у Чехії регулюється положеннями Кримінального кодексу, Кодексу кримінального провадження і Закону про жертв кримінальних діянь від 2013 р. [11]. Так, держава не надаватиме відшкодування, якщо потерпілий вчасно не повідомив про вчинення карного діяння, що стало наслідком необхідності здійснення розшукових дій щодо правопорушника.

Чеська Республіка не виплачує виплату за будь-яке діяння, що випливає із зобов'язання правопорушника надати компенсацію за шкоду, заподіяну злочиним. Чеська правова система чітко розмежує право потерпілого на відшкодування шкоди, заподіяної правопорушником, що вважається деліктною відповідальністю, і право на фінансову допомогу відповідно до Закону про жертв кримінальних діянь від 2013 р., який служить грошовою допомогою від держави та надається для послаблення соціальних наслідків віктимізації.

Держава не втручається у майнові зобов'язання правопорушника, не бере їх на себе, але надає жертвам злочинів матеріальну допомогу. Відповідно до Закону про жертв кримінальних діянь від 2013 р., фінансова

допомога може бути виплачена жертвам, які зазнали встановленої законом мінімальної шкоди здоров'ю внаслідок злочину, жертвам статевих злочинів проти людської гідності, катованим дітям та постраждалим (визначена законом група осіб, які загинули внаслідок злочину). Ця допомога найчастіше розраховується або за встановленою законом фіксованою ставкою, або відповідає сумі підтверджених втрачених доходів і витрат на лікування, або, у відповідних випадках, витрати на спеціалізовану терапію, використану для полегшення заподіяної моральної шкоди [12]. Міністерство юстиції розглядає заяви про виплату грошової допомоги, які повинні бути подані протягом 2 років з дня, коли потерпілий дізнався про шкоду, завдану злочиним, і не пізніше 5 років з дня вчинення злочину.

Потерпілий може вимагати відшкодування шкоди від правопорушника в порядку цивільного судочинства та може приєднати позов про відшкодування шкоди до кримінального переслідування правопорушника.

Право на фінансову допомогу закріплено в Законі про жертв кримінальних діянь від 2013 р., який було інтегровано в національні заходи кримінального правосуддя з метою їх гармонізації з прийнятими міжнародними стандартами.

Беручи до уваги досвід Чехії, країни Східної Європи, доцільним було б створення та ухвалення окремого закону, який би чітко регламентував підстави та умови для відшкодування, компенсації державою шкоди потерпілому завданої внаслідок вчинення щодо нього умисного злочину. У багатьох європейських країнах за Декларацією 1985 року прийнято спеціальні закони щодо захисту прав потерпілих та створено національні служби і фонди допомоги жертвам злочинів. В Україні Кабінетом Міністрів України було обговорено та підтримано створення Фонду відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень, проте реалізації в чинному законодавстві немає, адже потребує додаткових фінансових коштів.

Висновки

За досвідом європейської країни – Чехії та проаналізованим чинним законодавством

України, дійшли висновку про необхідність ухвалення як окремого закону, щодо врегулювання виплат державою коштів потерпілим від насильницьких діянь, так і деталізації умови виплати, визначення кола учасників отримання виплат, у разі смерті жертви, підстави щодо виплати у разі невиявлення правопорушника, та джерела фінансування із залученням спонсорських коштів. Виплати на відшкодування повинні покривати всі види шкоди, у тому числі й нематеріальну. Через правову необізнаність громадян України про існуючі можливості відшкодування шкоди жертвам злочинних діянь, вважаємо за потрібним провести додаткові заходи з інформатизації суспільства, використовуючи просвітницькі семінари у юридичних клініках або формат лекцій з майбутніми правознавцями, або залучивши громадські організації.

Література

1. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживань владою 1985 <https://www.unodc.org/pdf/rddb/ССРСJ/1985/A-RES-40-34.pdf>
2. Європейську конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів 1983 https://www.doj.gov.hk/en/publications/pdf/vcc_e.pdf
3. Конституція України: Конституція від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Цивільний кодекс України : закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV . БД «Законодавство України» . ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5509> <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/conv#n5637>
5. Babanina V. International Agreements as Sources of Criminal Legislation of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2017. No 3. P. 80–74.
6. Пушкина Є. В., Сравнительная характеристика возмещения морального вреда в Украине и зарубежных странах .. 2015.- № 2. С. 94–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdujn_2015_2_18
7. Nedbálek K., The concept of damage from the point of view of czech and partly slovak law. *Актуальні питання у сучасній науці.*

SUMMARY

The article is devoted to the problem of compensation for damage to an individual who suffered from a criminal offense. On the basis of a comparative analysis of the legislation of Ukraine and the Czech Republic, the conditions for compensation of damage to an individual who suffered from a criminal offense were clarified. The content and amount of damage subject to compensation, as well as the procedure for its compensation, are outlined. The expediency of taking into account foreign experience in the legislation of Ukraine is substantiated.

Keywords: damages, compensation, criminal offense.

No 2(2). 2022 URL: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2\(2\)-343-357](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2022-2(2)-343-357)

8. Janno Lahe, Irene Kull, Compensation of non-pecuniary damage to persons close to the deceased or to the aggrieved person, *International Comparative Jurisprudence*, Volume 2, Issue 1, 2016, P 1-7, <https://doi.org/10.1016/j.icj.2016.03.001>.

9. Васильєв, В. В., Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочином [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 20 с.

10. Писарева Е. А., Щодо відшкодування шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. *Правове забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, безпековий, інтелектуальний простір: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. 2019. С. 422-427

11. Закон про жертв кримінальних діянь. Act No. 45/2013 Coll., the Act on Victims of Crime. URL: <https://kemlu.go.id/download/L1NoYXJZCUyMERvY3VtZW50cy9uYXNpb-GkucGRm>

12. Pandey Madhumita., Submissions to the UN SRVAW Thematic Report on Rape as a grave and systematic Human Rights Violation and Gender-based Violence Against Women. Project Report. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/RapeReport/Others/163-india.pdf>